

biyat ve tarih okudu. 382'de (993) hacca gitti. Mekke'de bulunduğu sürede Ebû Ya'kûb İbnü'd-Dâhilî ve Ebû'l-Hasan İbn Cehdam ile diğer bazı âlimlerin derslerine katıldı ve onlardan rivayet için icâzet aldı. Hacdan dönerken bir müddet Mısır'da ve Kayrevan'da kalıp ilim adamlarının yanında bilgilerini genişletti. Endülüs'e dönüşünden sonra ders okutmaya başladı; aralarında kendisi gibi edip, şair ve âlim olan oğlu Ebû Bekir Mus'ab ile İbn Abdülber en-Nemerî, İbn Hayyân, Ebû'l-Asbağ el-Ahfeş, İbn Battâl el-Kurtubî ve İbn Hazm'ın da yer aldığı birçok öğrenci yetiştirdi. Mervânîler'den Mehdî-Billâh el-Ümevî döneminde (1009-1010) Belensiye (Valencia), onun öldürülmesinden sonra da İstice (Ecija) kadılığına tayin edildi. Ancak Kurtuba'da bulunduğu bir sırada 6 Şevval 403 (20 Nisan 1013) günü Berberî isyancıları tarafından evinde öldürüldü. Harabe haline getirilen evinde çok zengin bir kütüphanesi vardı. Yaşadığı dönemde rivayet bilgisinin genişliği, hadis ezberlemedeki şöhreti ve ricâl tenkidi konusundaki birikimiyle büyük ün yapan İbnü'l-Faradî, Endülüs'ün âlimleri ve devlet adamları hakkında biyografi yazan ilk kişidir. Eserleri aynı zamanda ülkenin siyasî tarihi hakkında önemli bilgiler içerir. İlmî kişiliğinin yanında edebî yönüyle de tanınır; şiir yazdığı ve bir divanının olduğu rivayet edilmektedir.

Eserleri. 1. Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs (*Târîhu'l-'ulemâ' ve'l-ruvât li'l-'ilm bi'l-Endelüs, Riyâzü'l-üns [Kitâbü'l-Mevşûl] fi târîhi 'ulemâ'i'l-Endelüs, Kitâbü Târîhi'l-Endelüs ve ricâlihâ*). İbnü'l-Faradî, başlangıçta bütün İslâm şehirlerindeki ulemâ hakkında geniş bir eser meydana getirmeyi arzulamışsa da bu amacına ulaşmamış ve yalnız Endülüs âlimleriyle yetinmiştir. On bölümden oluşan kitabın başında, ilk Endülüs Emevî emiri I. Abdurrahman'dan Halife II. Hişâm'ın tahta çıkışına kadar (756-976) süren Endülüs'ün siyasî tarihi kısa bir şekilde anlatıldıktan sonra âlimlerin biyografilerine geçilmektedir. Ebû Ali el-Cassânî, eserdeki edebiyatla ilgilenen hadis hâfızlarının biyografilerini seçerek bir cüz oluşturmuş, müellifin öğrencilerinden Muhammed b. Ahmed de esere bir zeyil yazmıştır. Humeydî'nin (ö. 488/1095) *Cezvetü'l-muktebis*'i de eserin ilk zeyillerindendir. Ancak asıl meşhur olan zeyil daha sonra İbn Beşkûvâl'in kaleme aldığı *Kitâbü'l-Şıla*'dır ve buna İbnü'l-Ebbâr *et-Tekmilê li-Kitâbi'l-Şıla*, İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî de *Şilatü'l-Şıla* adıyla birer zeyil yazmışlardır. İbn

Abdûlmelik ise hem İbnü'l-Faradî'ye hem İbn Beşkûvâl'e, ikisine birden bir zeyil ve tekmile kaleme almıştır. *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs* Francisco Codera y Zaidin (I-II, Madrid 1891-1892), İzzet el-Attâr Hüseyinî (Kahire 1373/1954), İbrâhim el-Ebyârî (Kahire-Beyrut 1983-1984) ve Rûhiyye Abdurrahman es-Süyûfî (Beyrut 1417/1997) tarafından neşredilmiştir. 2. *Kitâbü'l-Elkâb*. Muhaddislerin isimleriyle lakaplarının karıştırılması sonucunda ortaya çıkan yanlışlıkları düzeltmek amacıyla yazılan ilk eserlerden biridir. Kitabın *Muntehabü Kitâbi'l-Elkâb* adlı muhtasarı Muhammed Zeynühüm Muhammed Azb (Beyrut 1412/1992) ve Ahmed el-Yezîdî tarafından yayımlanmıştır (*Ebü'l-Velid İbnü'l-Faradî el-Kurtubî* içinde, II, 185-326). Bu kitabın, müellifin *el-Mü'telif ve'l-muhtelif li'l-hadis* adlı eserinin bir bölümünü teşkil ettiği veya *el-Müştebeh (el-Müştebah) fi esmâ'i ruvâti'l-hadis ve künâhim ve ensâbihim* adlı eseriyle aynı olduğu da ileri sürülmektedir (a.g.e., II, 185-186).

İbnü'l-Faradî'nin kaynaklarda adı geçen *Ahbârü (Tabakâtü) şuarâ'i'l-Endelüs, el-Mü'telif ve'l-muhtelif fi'l-hadis, el-Müştebeh (el-Müştebah) fi esmâ'i ruvâti'l-hadis ve künâhim ve ensâbihim, Risâle fi'l-fıkh, Kitâbü'l-Mü'ellev fi'n-nahviyyîn, Riyâzü'n-nüfûsi'n-nakıyye fi 'ulemâ' ve meşâyihî İfrîkiyye* adlı eserleriyle bir divanı ve birkaç risâlesi daha vardır (a.g.e., I, 377-397; *DMBİ*, IV, 398).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, neşredenin girişi, I, 5-21; a.mlf., *Kitâbü'l-Elkâb* (nşr. Ahmed el-Yezîdî, *Ebü'l-Velid İbnü'l-Faradî el-Kurtubî* içinde), Muhammediye 1415/1995, I, 377-397; II, 185-326; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 220; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1960, s. 254-256; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ma'mahu'l-enfûs ve mesrahu't-te'ennûs fi mülâhi ehli'l-Endelüs* (nşr. M. Ali Şevâbîke), Beyrut 1403/1983, s. 284-286; İbn Beşkûvâl, *es-Şıla* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 391-395; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 218; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 334-336; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 105-106; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVII, 177-180; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1076-1079; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, I, 143; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 418-419; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 129-131; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 168; Serkîs, *Mu'cem*, I, 204; Brockelmann, *GAL*, I, 412; *Suppl.*, I, 577-578; *Hediyetü'l-ârifin*, V, 449; *İzâhu'l-meknûn*, I, 603; Süyûtî, *et-A'lâm*, IV, 265; Elbânî, *Mahtûlât*, s. 90; Chejne, *Muslim Spain*, s. 280-281; M. Ben Cheneb – [A. Huici Miranda], "İbn al-Faradî", *EP* (İng.), III, 762; Sâdık Seccadî, "İbn Faradî", *DMBİ*, IV, 397-398.

THOMAS B. IRVING

İBNÜ'L-FÂRİZ

(ابن الفاريز)

Ebü Hafz (Ebü'l-Kâsım)

Şerefüddin Ömer b. Ali b. Mürşid
es-Sa'dî el-Hamevî el-Mısırî
(ö. 632/1235)

Sultânü'l-âşikin olarak tanınan
mutasavvıf-şair.

Kahire'de dünyaya geldi. Doğum tarihini, divanını derleyen kızından torunu Şeyh Ali 4 Zilkade 577 (11 Mart 1182), çağdaşı İbn Hallikân 4 Zilkade 576 (22 Mart 1181) olarak gösterir. Babası, mahkemede kadınların eşlerinden almaları gereken miras ve nafakayı tesbit işiyle uğraştığından "Fâriz" diye bilindiği için İbnü'l-Fâriz olarak meşhur olmuştur. Hz. Peygamber'in sütannesi Halîme'nin kabilesine mensubiyetinden dolayı Sa'dî, aslen Hamalî olduğu için Hamevî, Kahire'de doğduğu için Mısırî nisbeleriyle anılır. Babası Ali b. Mürşid, evinin bir depremde harap olması üzerine memleketi Hama'dan göç edip Kahire'ye yerleşti ve Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Azîz tarafından nâiblik görevine tayin edildi. Zâhid bir kişi olan Ali b. Mürşid, kendisine teklif edilen kâdilkudâtlik görevini kabul etmeyip Ezher Camii'nde inzivaya çekilerek ibadetle meşgul olmuş, ayrıca pek çok kişinin katıldığı sohbet toplantıları yapmıştır. İbnü'l-Fâriz ilk bilgileri babasından aldı. Ebû Muhammed İbn Asâkir'den hadis okudu; Şâfiî fıkhı, dil ve edebiyat dersleri gördü. Münzirî'nin kendisinden hadis rivayet etmiş olması onun bu dalda oldukça ileri bir seviyeye ulaştığını göstermektedir.

İbnü'l-Fâriz genç yaşta tasavvufa yöneldi, babasından izin alarak Müsta'zafin vadisindeki Mukattam dağında harap halde bulunan bir mescidde kendini ibadet ve tefekkürle verdi. Bu arada babasının sohbetlerine ve mahkemede oturumlarına da devam etti. Çileli bir hayatı tercih etmesine rağmen tasavvufta istediği noktaya gelemediğini düşünen İbnü'l-Fâriz, bir gün medreseye giderken Şeyh Bakkâl diye tanınan bir kişinin abdest alırken âdâbına uymadığını görerek onu uyardı. Aslında bir vefî olan ve melâmet için abdest âdâbına uymayan Şeyh Bakkâl ona fetih ve feyzin kendisine Mısır'da değil Mekke'de geleceğini, hemen oraya gitmesi gerektiğini söyledi. İbnü'l-Fâriz bunun üzerine Mekke'ye gitti. Mekke çevresindeki dağlarda ve çöllerde çile çıkarmaya başladı. Muhtemelen 613-628 (1216-1231) yılları arasında geçen bu çetin dönem onun ruhî hayatı üzerinde de-

rin etkiler bıraktı. Mekke'de iken 628'de 'Avârifü'l-ma'ârif müellifi Sühreverdî ile görüştü. Bir gün iç dünyasında, "Hemen Mısır'a dön ve cenaze namazımda hazır ol" diyen bir ses işitince Hicaz'dan ayrılarak Kahire'ye döndü. Bu sırada ölüm döşeginde olan Şeyh Bakkâl'ı ziyaret etti ve ardından cenaze namazında bulundu. Son yıllarını Kahire'de Ezher Camii'nde vaaz ve sohbetle geçiren İbnü'l-Fâriz 2 Cemâziyelevvel 632'de (23 Ocak 1235) vefat etti. Mukattam dağının eteğindeki Karâfe'de Ârız diye bilinen mescidin yanında toprağa verildi. Ölüm yıl dönümünde ve cuma günleri kabri ziyaret edilip şiirlerinin ilâhî şeklinde okunması gelenek olmuştur (Münzirî, III, 384; İbn Hallikân, III, 454; Şeyh Ali, I, 3-14).

Mısır Eyyûbî hükümdarları Selâhaddin, el-Melikü'l-Azîz, el-Melikü'l-Âdil ve el-Melikü'l-Kâmil dönemlerinde yaşayan İbnü'l-Fâriz bunlardan saygı görmüştür. Kaynaklarda onun ziyaretlerden hoşlanmadığı, el-Melikü'l-Kâmil'in gönderdiği 1000 altını almadığı, hükümdarın maiyetiyle birlikte kendisini ziyarete gelmekte olduğunu haber alınca caminin öbür kapısından çıkıp İskenderiye'ye gittiği, burada bir süre kaldıktan sonra Kahire'ye döndüğü, hükümdarın kendisine bir türbe yaptırması teklifini de kabul etmediği bildirilmektedir.

İbnü'l-Fâriz hakkındaki bilgiler kızından torunu ve divanının derleyicisi Şeyh Ali'nin, dayısı Şeyh Kemâleddin Muhammed'e dayanarak anlattıklarıyla İbnü'l-Fâriz'in çağdaşları olan İbn Hallikân ve Münzirî'nin yazdıklarına dayanır. Şeyh Kemâleddin Muhammed babasının nazik, hoşsohbet, ifadesi düzgün ve eli açık bir kişi olduğunu, sohbet meclislerine gelenlerin kendisini derin bir saygıyla dinlediklerini, pek çok kerâmetinin görüldüğünü, semâa çok önem verdiği söyler (Şeyh Ali, I, 4, 5; İbnü'l-İmâd, V, 150). Yine Şeyh Kemâleddin'in anlattıklarına göre İbnü'l-Fâriz son derece hassas ruhlu idi. Her güzel şeyin arkasında ilâhî güzelliği görür ve bu güzellikler onu derinden etkilerdi. Özellikle duyduğu seslerin, nağmelerin ve şiirlerin tesirinde kalır. Nil nehri kenarında çamaşır yıkayanların okuduğu bir beyitten, bir cenazede söylenen âğrıtan, bekçilerin çaldıkları çanlardan bile etkilenir ve coşardı (Şeyh Ali, I, 13, 14; İbnü'l-İmâd, V, 152). Nil nehrinin taşıdığı mevsimde akşamları Ravza'daki Müştêhâ Camii'ne giderek nehrin coşkun sularını hayranlıkla seyrederek, kendisi de akışın âhengine kapılıp vecde gelirdi. Nağmeler kendisini coşturur, nâra attırır ve raksettirirdi. İbn

Hacer, onun Yukarı Mısır'daki Behnesâ'da bulunan evinde def ve şebbâbe çalan câriyeleri olduğunu, zaman zaman oraya gidip ezgilerini dinlediğini, raksederek kendinden geçtiğini söyler (*Lisânü'l-Mizân*, IV, 319). Oğlu Kemâleddin bir defasında babasının kalkıp raksettiğini, bu sırada çok büyük vecd halleri gösterdiğini, sonra kendinden geçip yere düştüğünü, kendine gelince de duyduğu bir beyitten etkilendiği için bu hali yaşadığını söylediğini kaydeder (Şeyh Ali, I, 10). İbnü'l-Fâriz, gerek Mısır'daki Mukattam dağında gerekse Mekke civarındaki vadilerde münzevi bir hayat yaşamış, riyâzet yapmış, defalarca erbaîne girmiş, âdetâ dağlarla, vadilerle, buralardaki bitki ve hayvanlarla dostluk kurmuş, bunları hayatının bir parçası haline getirmiş, şiirleriyle özdeşleştirmiştir. Şeyh Ali, İbnü'l-Fâriz'in zaman zaman kendinden geçip hayret ve dehşet içinde gözlerini belli bir noktaya diktiğini, söylenenleri duymadığını, yarındakileri görmediğini, yiye içmediğini, uyumadığını, bu halin bazan on gün, hatâta daha uzun süre devam ettiğini anlatır ve asıl adı "Nazmü's-sülûk" olan "et-Tâiyyetü'l-kübrâ" kasidesini bu hal geçince söylemeye başladığını, bir defada otuz, kırk veya elli beyti irticâlen okuduğunu, eserin böyle tamamlandığını bildirir (*a.g.e.*, I, 12).

İbnü'l-Fâriz şiirlerinde tasavvufî ve ilâhî aşkı dile getirmiştir. İbnü'l-Arabî'nin "Nazmü's-sülûk"e ilgi duyduğu ve onu şerhetmek istediği, bunun için izin talep edince İbnü'l-Fâriz'in, "Buna gerek yok, senin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'n onun şerhidir" dediği rivayet edilirse de (Makkarî, II, 166) bu rivayet asılsızdır. Genellikle İbnü'l-Fâriz'in İbnü'l-Arabî gibi vahdet-i vücûda inandığı kabul edilmiş ve şiirleri vahdet-i vücûd esas alınarak açıklanmıştır; ancak İbnü'l-Fâriz vahdet-i vücûda yabancısıdır. Şiirleri, Bâyezîd-i Bistâmî'nin sözleri ve Attâr'ın şiirleri gibi ilâhî aşkı yansıtır. Mutlak cemâlin etkisiyle kendinden geçen şair her şeyi sevgilisi olarak görür. Bazan fenâ halinde ikiliği kaldırarak varlığın O'ndan ibaret olduğunu söyler, bazan da ittihadan söz eder. Ancak bütün bunlar kozmolojik bir varlık anlayışını ifade etmeyip mânevî halin etkisiyle söylenmiş sözlerdir; bu hal içinde sevenle sevilenin, temaşa edenle edilenin geçici olarak bir sayılmasıdır. Şathiyeleri ve iddialı sözleri de bu halin eseridir. İbnü'l-Fâriz'da ve üstadı Şeyh Bakkâl'da melâmet neşvesi de vardır. Şeyh Bakkâl'in kınanmak için abdest alırken yıkanan organların sırasını değiştirmesi, İbnü'l-Fâriz'in

süflerin kıyafetini kullanmaması, güzel elbiseler giymesi, Sühreverdî'nin Mekke'de oğullarına hırka giydirmek istemesi üzerine, "Bu bizim yolumuzda yoktur" diyerek önce karşı çıkıp sonra ısrar üzerine buna ses çıkarmaması, şöhetten kaçması, sultanla görüşmek istememesi, kendisine türbe yapılması teklifini geri çevirmesi onun melâmet eğilimli bir sûfi olduğunu gösterir.

İbnü'l-Fâriz'in divanının, en eskisi Konuya Yûsuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 7838) ilk üç nüshasında mevâliyâ, dübeyt denilen bazı dörtlüklerle lugazların yanında "Tâiyye" ve "Hamriyye" kasidelerinin de dahil olduğu on beş kaside mevcuttur. Daha sonra torunu Şeyh Ali tarafından derlenen nüshada ise yirmi dört kaside bulunmaktadır. İlk olarak Ukayl ez-Zuveytinî'nin neşrettiği divan (Halep 1247) Louis Sabuncu (Beirut 1868), Emîn el-Hürî (*Cilâ'ü'l-gâmi* adlı şerhiyle birlikte, Beirut 1886), Abdurrahman Muhammed (Kahire 1934), Arthur Arberry (İngilizce transkripsiyon, London 1952), Kerem el-Bustânî (Beirut 1957), Abdülmecid Tâcî Fârûkî (Arapça metin, İngilizce transkripsiyon, London 1961), Abdülhâlik Mahmûd (Kahire 1984, 1995), İbrâhim es-Sâmerri (Ürdün 1985) ve Mehdi Muhammed Nâsirüddin (Beirut 1990) tarafından da yayımlanmıştır. Divandaki en önemli şiir daha çok "el-Kasîdetü't-tâiyye" veya "et-Tâiyyetü'l-kübrâ" olarak bilinen kasidedir. İbnü'l-Fâriz bu kasideye önce "En-fesü'l-cenân ve nefâisü'l-cinân", ardından "Levâihu'l-cenân ve revâihu'l-cinân" adını vermiş, daha sonra rüyada gördüğü Hz. Peygamber'in işaretini üzere "Nazmü's-sülûk" diye isimlendirmiştir (Şeyh Ali, I, 8). 750 beyitten fazla olan bu kaside şairin bir tür mânevî yolculuğunun ve ruhi miracının tasviridir. "Nazmü's-sülûk"ün önemli şerhleri şunlardır: Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu'l-Kasîdeti't-tâiyye* (eserin mukaddimesi "Risâle fî 'ilmi't-tasavvuf" adıyla uzunca bir makale halinde yayımlanmıştır, nşr. Mehmet Bayraktar, *AÜİFD*, XXX [1981], s. 171-215); Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Keşfü Vücûhi'l-gur fî şerhi Nazmi'd-dür* (*Şerhu Divâni İbni'l-Fâriz*'in kenarında, Kahire 1310, 1329); Saîdüddin el-Fergânî, *Meşâriku'd-derârî* (Tahran 1398/1978; Fergânî Farsça yazdığı bu eserini daha sonra *Muntehe'l-medârik* adıyla Arapça'ya çevirmiştir, İstanbul 1293). İbnü'l-Fâriz'in ikinci önemli şiiri "el-Kasîdetü'l-hamriyye" olarak da bilinen "el-Kasîdetü'l-mîmiyye"dir. Bu kısa kasidesinde şair ilâhî aşkı bâde tarzında tasvir eder. "el-Kasîdetü'l-hamriyye"nin önemli şerh-

leri de şöyle sıralanabilir: Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu'l-Kaşideti'l-mîmiyye* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3964; Ayasofya, nr. 4075); Seyyid Ali Hemedânî, *Meşâribü'l-ezvâk* (Tahrân 1353 hş.); Abdurrahman-ı Câmî, *Levâmî'u envârî'l-keşf ve ş-şühûd 'alâ kulûbi erbâbi'z-zevk ve'l-cûd* (Tahrân 1360). Her iki kaside çeşitli dillere çevrilmiş ve üzerlerine birçok şerh yazılmıştır. İbnü'l-Fâriz'in divanı bütün olarak da şerhedilmiştir: Bedreddin el-Bûrînî, *el-Baḥrû'l-fâ'iz fî şerhi Dîvânî İbni'l-Fâriz* (Marsilya 1853; Kahire 1279, 1306, 1310; Bulak 1289); Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Keşfü's-sırrî'l-gâmi'z min şerhi dîvânî İbni'l-Fâriz* (Kahire 1972). Bu iki şerh Rüşeyd b. Gâlib tarafından baş tarafına Şeyh Ali'nin metni *Dibâcetü'd-Dîvân* adıyla eklenerek yayımlanmıştır (Kahire 1289). Emîn el-Hürî'nin *Cilâ'ü'l-gâmi'z fî şerhi Dîvânî'l-Fâriz* başlıklı şerhi de neşredilmiştir (Beyrut 1888, 1895, 1904, 1910). İbnü'l-Fâriz'in bazı şiirleri Türkçe'ye çevrilip açıklanmıştır. İsmâil Rusûhî Ankaravî "Tâiyye" ve "Hamriyye" kasidelerini şerhetmiştir (*DİA*, III, 212). Bursalı Mehmed Tâhir, Abdürrahim Karahisârî'nin "Râiyye"yi tercüme ettiğini kaydeder (*Osmanlı Müellifleri*, I, 144). Mehmed Nâzım da "Yâiyye", "Mîmiyye" ve "Râiyye" kasidelerini Türkçe'ye çevirip

açıklamıştır (İstanbul 1330). *Tarab-engîz* (İstanbul, ts.) adlı tercümenin mütercim-i belli değildir.

Şarkiyatçılar İbnü'l-Fâriz'in şiirlerine büyük ilgi göstermişlerdir. Başta "Tâiyye" ve "Mîmiyye" kasideleri olmak üzere bazı şiirlerini veya şiirlerinden bazı parçaları Fabricius, William Jones, Georg August Wallin Latince'ye; Silvestre de Sacy, Grangeret de Lagrange, F. de Martino, Emile Dermenghem Fransızca'ya; Vallergera Pietro, Ignazio di Matteo, Carlo Alfonso Nallino İtalyanca'ya; Reynold Alleyne Nicholson, Arthur Arberry İngilizce'ye; Hammer Almanca'ya; Carlos Varono Narviôn İspanyolca'ya çevirmiştir. Ayrıca Ignazio di Matteo, Louis Gardet, Issa J. Boullato, J. Emil Homerin ve Giuseppe Scattolin İbnü'l-Fâriz hakkında çalışmalar yapmışlardır (bk. bibl.).

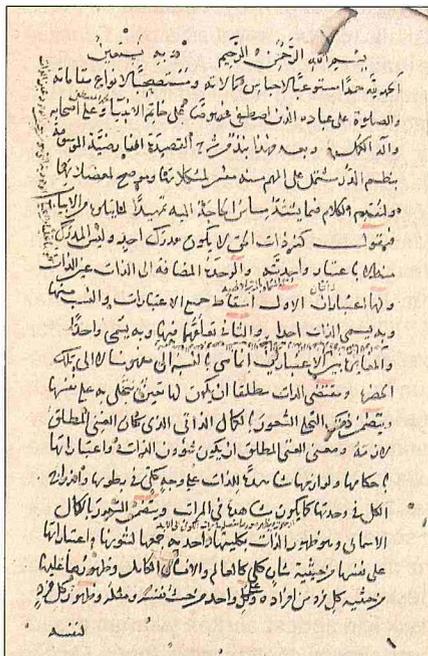
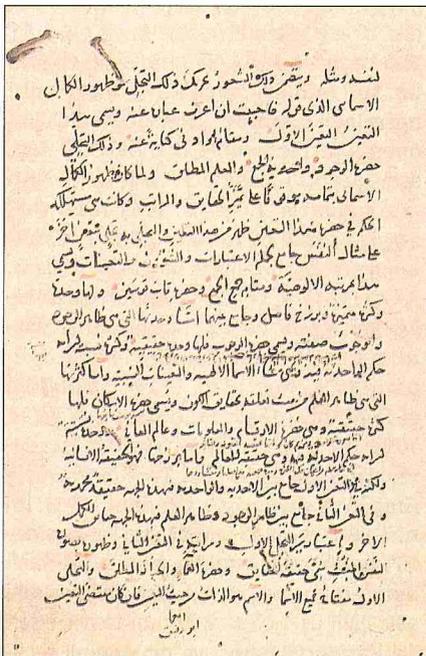
İbnü'l-Fâriz'in şiirleri Arap edebiyatında tasavvufî şiirin en güzel örneklerindedir. İbn Ebû Hâcele, fikrî bakımdan İbnü'l-Fâriz'a muhalif olduğu halde şiirlerini takdir etmiş, onu şairlerin bayraktarı olarak nitelmiştir. Şiirlerinde genellikle ilâhî aşkı beşerî aşk şeklinde ifade eden, mecazlara, kinayelere ve genel olarak edebî sanatlarla geniş yer veren, "Hamriyye" kasidesinde şarabî ilâhî aşkın sim-

gesi olarak tasvir eden İbnü'l-Fâriz Arap şiirinde sembolizmin önemli bir temsilcisidir. Onun coşkulu olduğu kadar hikemî olan şiirleri Mısır başta olmak üzere birçok Arap ülkesinde ilâhî şeklinde okunmuştur.

İbnü'l-Fâriz'in ilâhî aşkı üstün bir sanat gücüyle ifade eden şiirleri zâhir ulemâsını rahatsız etmiş, ancak bu durum onun saygı görmesine engel olmamış, ölümünden sonra da saygıyla anılmıştır. Sultan Kalavun zamanında vezir olan Kâdîlkudât İbn Bintü'l-Eaz, İbnü'l-Fâriz'i hulûle inandırmakla suçlamış, müridlerine "Tâiyye" kasidesini okumalarını tavsiye eden Şemseddin el-Âyegî'yi kinamış, fakat daha sonra eleştirilerinden vazgeçmişti. İbnü'l-Fâriz'a en ağır tenkidler İbn Teymiyye tarafından yöneltilmiştir. Onun düşüncelerinin ve tasavvufî yaşayışının İslâm'la ilgisi olmadığını belirten İbn Teymiyye'ye göre ittihad akîdesinin canlı bir ifadesi olan "Nazmû's-sülûk", "domuz etinden daha pistir" (*Mecmû'u fetâvâ*, IV, 73). İbn Haldûn, İbnü'l-Fâriz'in kasidelerini yok edilmesi gereken zararlı eserler arasında zikreder (*Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 110). İbn Hacer el-Askalânî de onun şiirlerinde ittihad akîdesini işlediğini, bunun büyük bir musibet olduğunu, örtülü ifadelerin altında felsefenin ve kötülüğün yattığını söyler (*Lisânü'l-Mizân*, IV, 317). Zehebî ise İbnü'l-Fâriz'in insanın hoşuna giden etkileyici şiirlerini zehirli şerbete benzeter (*A'lâmü'n-nübela'*, XXII, 368). Kendisine İbnü'l-Fâriz'in şiirleri okuduğu zaman Bulkinî de "bunlar küfür" demekle yetinmiştir. İbnü'l-Fâriz'a en ağır suçlamaları Burhâneddin el-Bikâî *el-Mu'âri'z fî tekfîri İbni'l-Fâriz* adlı eserinde yapmıştır. Bikâî burada kırk âlimin onun kâfir, mühlid ve zındık olduğuna dair fetvalarını nakleder. Sâlih b. Mehdî de İbnü'l-Fâriz'i dine saygısız bir ibâhiyyeci olarak gösterir (*el-'Alemü's-ş-şâmih*, s. 378).

Bununla birlikte İbnü'l-Fâriz'in taraftarları ve savunucuları muhaliflerinden çoktur. Eyyübî sultanları, devlet adamları, âlimler ve halk kendisine saygı göstermiştir. Zekeriyâ el-Ensârî, İbnü'l-Fâriz'a yöneltilen suçlamaların haksız olduğunu bir fetva ile bildirmiş, İbn Hacer el-Heysemî de onu savunmuştur. Süyûtî ise onun için *Kamhu'l-mu'âri'z fî şerhi İbni'l-Fâriz* adıyla bir eser yazmıştır. Mutasavvıflarla edebiyatçılar da kendisini yüceltmişlerdir. Osmanlılar Mısır'ı ele geçirdikten sonra Kur'an okutmaya başladıkları yedi merkezden biri İbnü'l-Fâriz'in mescidiydi. İbnü'l-Fâriz'in şiirleri bugün de önemini korumaktadır.

İbnü'l-Fâriz'in "el-Kasidetü'l-hamriyye"sinin Dâvûd-i Kayserî tarafından yapılan serhinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4075)

BİBLİYOGRAFYA :

Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidü'z-züvâr ilâ kubûri'l-ibrâr* (nşr. Muhammed Fethî Ebû Bekir), Kahire 1415/1995, s. 546-550; Münzirî, *et-Tekmilê*, III, 384, 388, 389; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, III, 454-456; Sâidüddin el-Fergânî, *Meşâriku'd-derârî* (nşr. Seyyid Celâleddin Âştîyânî), Tahran 1398/1978, neşreden giriş, s. 4-12; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, IV, 73, 75; Şeyh Ali, *Dibâcetü'd-Divân* (Şerhu Divânî İbnî'l-Fârîz içinde, nşr. Rüşeyd b. Gâlib), Kahire 1289, I, 3-17; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XXII, 367-368; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 143; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 110; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 317-319; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 288-290; Câmî, *Nefehât*, s. 559-562; Sü-yûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 581; Şârânî, *el-Yevvâkîl ve'l-cevâhir*, Kahire 1351; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minîn*, Tahran 1365 hş., II, 56; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 147-153; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 166; *Keşfü'z-zunûn*, I, 767; II, 265-268; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 150, 152; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 573; Sâlih b. Mehdi el-Makbilî, *el-Alemü's-şâmiḥ*, Kahire 1328, s. 378; Burhâneddin el-Bikâî, *el-Mu'arız fi tekfirî İbnî'l-Fârîz*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1437/8; Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Keşfü's-surri'l-gâmûz min şerhi Divânî İbnî'l-Fârîz*, Kahire 1319; *Osmanlı Müellifleri*, I, 144; Ignozio di Matteo, *Ibn al-Fârid II grau poema místico noto col home di At-Taiyya al-Kubrâ*, Roma 1917; R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, Cambridge 1921, s. 199-266; a.mlf. – [J. Pedersen], "Ibn al-Fârid", *EP* (İng.), III, 763-764; Nebhânî, *Câmi'ü'l-kerâmât*, Kahire 1329, II, 218; Brockelmann, *GAL*, I, 305-307; *Suppl.*, I, 462, 465; Mahmûd Mustafa Hilmi, *İbnü'l-Fârîz: Sultânü'l-âşîkin*, Kahire 1963; a.mlf., *İbnü'l-Fârîz ve'l-hubbü'l-İlâhî*, Kahire 1971; İbnü'z-Zeyyât, *el-Kevâkibü's-seyyâre* (nşr. Kâsım Muhammed Receb), Bağdad 1967, s. 296; A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, North Carolina 1975, s. 274; Louis Gardet – O. Lacombe, "Ibn al-Fârid", *L'expérience du soi-essai de mystique comparée*, Paris 1981, s. 249-317; Âtîf Cevdet Nasr, *Şi'ru 'Ömer İbnü'l-Fârîz*, Beyrut 1982; Abdülhâlik Mahmûd, *Şi'ru İbnî'l-Fârîz fi dav'i'n-naḳdî'l-edebî'l-hadîs*, Kahire 1984; Bekrî Şeyh Emîn, *Mütâla'ât fi ş-i'rî'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, Beyrut 1986, s. 240-244; Ahmed Ebû's-Seâde, "Ömer İbnü'l-Fârîz", Kahire 1988; J. Emil Homerin, *From Arab Poet to Muslim Saint: Ibn al-Fârid: His Verse and His Shrine*, Colombia 1994; Giuseppe Scatolin, "New Researches on the Egyptian Sufi Poet Umer Ibn al-Fârid", *Philosophy and Arts in Islamic World* (ed. U. Vermeuten – D. de Smet), Leuven 1998, s. 27-40; a.mlf., "al-Farḡânî's Commentary on Ibn al-Fârid's Mystical Poem al-Tâ'iyyat al-Kubrâ", *MIDEO*, 21 (1993), s. 331-381; a.mlf., "The Oldest Text of Ibn al-Fârid's Divân? A Manuscript of Yusuf Ağa Kütüphanesi of Konya", *Quaderni di Studi Arabi*, XVI, Venezia 1998, s. 143-163; Issa J. Boullout, "Verbal Arabesque and Mystical Union: A Study of Ibn al-Fârid's al-Tâ'iyya al-Kubrâ", *Arab Studies Quarterly*, sy. 3 (1981), s. 152-169; Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhî", *DİA*, III, 212; Ekrem Cûdî Ni'metî, "İbn Fârîz", *DMBİ*, IV, 373-378.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

İBNÜ'L-FASÎH

(ابن الفصح)

Ebû Tâlib Fahrüddin Ahmed b. Ali
b. Ahmed el-Hemedânî el-Kûfî
(ö. 755/1354)

Hanefî fakihî.

680 (1281) yılında Kûfe'de doğdu. Affüddin İbnü'd-Devâlibî (İbnü'l-Harrât), Mizzî, Muhyiddin İbnü's-Sabbâğ, Hüsâmeddin es-Siğnâkî ve İmâdüddin İbnü't-Tabbâl'den ders aldı. Özellikle fıkıh, kıraat, Arap dili ve edebiyatı alanlarında yetiştirdi. Bağdat'ta Meşhed-i Ebû Hanîfe'de ve Müstansiriyye Medresesi'nde ders verdi. Irak'ta adını duyurdu. 741'de (1340) Dimaşk'a gitti; Hatuniyye, Kassâin ve Reyhâniyye medreselerinde müderrislik yaptı. Dimaşk nâibi Tanboğa'dan saygı gördü. Ebü'l-Mehâzin el-Hüseynî 750 (1350) yılında birlikte hacca gittiklerini kaydeden Ebû Hayyân el-Endelüsî Dimaşk'a geldiğinde onu öven bir kaside yazdı. Talebeleri arasında Hanefî fakihî İbn Vehbân ve kendisinin üvey oğlu Emînüddin İbnü'l-Âdemî bulunmaktadır. Hüseyinî, Zehebî ve İbn Receb de ondan hadis dinlemişlerdir. İbnü'l-Fasîh 26 Şâban 755'te (15 Eylül 1354) Dimaşk'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *Müstahsenü't-ṭarâ'ik fi nazmi Kenzi'd-dekâ'ik* (*Nazmü'l-Kenz*). Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin Hanefî fıkhına dair eserinin manzum hale getirilmiş şekli olup çeşitli yazmaları mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1158; İÜ Ktp., AY, nr. 3410; Adana İl Halk Ktp., nr. 514). Eser, Nüreddin İbn Gânim el-Makdisî tarafından *Evdâhu'r-remz 'alâ Nazmü'l-Kenz* adıyla şerhedilmiş olup bunun da muhtelif nüshaları günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1746, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 357; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 598-601, 602-605). 2. *Nazmü Menâri'l-envâr*. Müellif bu eserin de Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin fıkıh usulüne dair kitabını nazma çekmiştir (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 163; ayrıca bk. *DMBİ*, IV, 398). 3. *Nazmü's-Sirâciyye*. Sirâceddin Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin *el-Ferâizü's-Sirâciyye* adlı eserinin manzum şeklidir (İbn Habîb el-Halebî, III, 183; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, I, 394; Brockelmann, *GAL*, II, 94). 4. *Hallü'r-rumûz*. Müellifin kırâat-i seb'aya dair kaleme aldığı manzum bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 64; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 211). Kaynaklarda ayrıca Ebü'l-Kâsım Nâsirüddin Muhammed b. Yûsuf es-Semerkan-

İbnü'l-Fasîh'in *Nazmü'l-Kenz* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1158)

